

עלון שבועי נחלת שדה

חידושי תורה בדרך הדרוש והאגדה על פרשת השבוע

מאת מחבר סדרת הספרים "נחלת שדה" על התורה והמועדים

ערש"ק פרשת דברים תשע"ג שנה ג' גליון 100
לתגובות/הערות/דרשות והרצאות ניתן לפנות לטלפון – 050-4145482,
ניתן לקבל את העלון במייל chagitben@neto.net.il

הנושא: רבן יוחנן בן זכאי המנהיג המוביל את עם ישראל מחורבן לנאולה

ההוא". תניא כוותיה דרב קטינא, כשם שהשביעית משמטת שנה אחת לשבע שנים, כך העולם משמט אלף שנים לשבעת אלפים שנה. שנאמר "ונשגב ה' לבדו ביום ההוא", ואומר (תהילים צ', ד') "כי אלף שנים בעיניך כיום אתמול כי יעבור" (הרי יומו של הקב"ה אלף שנה) ע"כ. וכיון דשמיטה פטורה מן התרומה ושיעור התרומה הוא אחד מחמשים, אם כן משית אלפי שני הוי אחד מחמשים מאה ועשרים שנה. עכדה"ק.

וכתב בספר כסף נבחר (פרשת וילך דף שכב.) דלכן מצינו במדרש (דב"ר יא, ט) שאמר משה לפני הקב"ה: בבקשה ממך אל תמסרני ביד מלאך המות. יצתה בת קול ואמרה לו: אל תתירא אני בעצמי מטפל בך ובקבורתך. ע"כ. והיינו כי בהיות שמשה הוא תרומה ואסור לגרום טומאה לתרומה (נדה ו), על כן לא רצה שתהא מיתתו על ידי מלאך המות. עכ"ד.

ונראה לומר כי מעלה זו להיקרא "תרומתו של עולם" לא כל אחד זוכה לה, אלא, הלכה היא כי אין צורך להפריש תרומות ומעשרות מפירות שטרם נכנסו הביתה. מקור הדברים הוא בתורה האומרת ביחס למעשר: "ביערת הקודש מן הבית" (כי תבוא כ"ו, י"ג) ולמדו מכאן חכמים (בבא מציעא פח.) "אין הטבל מתחייב במעשר עד שיראה פני הבית".

והיינו, תפקידו של מנהיג ישראל, לרומם את דורו, אשר נמצאים באדמה שבשדה, עליו לנתקם מן האדמה – מן

א. רבן יוחנן זכאי מנהיגן של ישראל:

מראשית היותו של עם ישראל, נתגדל ונתעלה ע"י מנהיגים ורועים נאמנים, המנהיגות בישראל היא חלק בלתי נפרד מן העם, גדולי ישראל ומנהיגיו בכל דור ודור, הן הן עיניו ולבו, הם רבותיו שמלמדים לו תורה ומורים לו את דרך ה' אשר ילך בה, והם רועיו ומגדליו. והראשון שבמנהיגי ישראל הוא משה רבינו ע"ה הנקרא "רעיא מהימנא" על שם מנהיגותו, שהיה רועה נאמן לעם ישראל, לאותו דור המדבר דור דעה וממנו נמשכת המנהיגות לכל גדולי ישראל המחזיקים את העם ומחנכים אותו בתורת ה'.

בספרי (פרשת וזאת ברכה סימן שנ"ב) על הכתוב "ומשה בן מאה ועשרים שנה" (דברים ל"ד, ז') מפרש הספרי "זה אחד מארבעה שמתו בן מאה ועשרים ואלו הם: משה, והלל הזקן, ורבן יוחנן בן זכאי, ורבי עקיבא.

הסיבה שנבחר להם חיים של מאה ועשרים שנה, מצינו בדברי האר"י הקדוש המבאר ענין גיל "מאה ועשרים", דהנה מבואר בליקוטי תורה (פרשת כי תשא אות קס"ט, ובשער הפסוקים שמות קלא), הטעם שמשה רבינו חי מאה ועשרים שנה, כי משה רבינו היה תרומתו של עולם ואיתא בגמרא (סנהדרין צ"ז.) אמר רב קטינא, שית אלפי שני הווי עלמא (העולם כך מתקיים) וחד חרוב (שאלף שנה יהיה חרוב חוץ מששת אלפים אלו דהיינו אלף שביעי) שנאמר (ישעיה ב' י"א) "ונשגב ה' לבדו ביום

החומריות, ולהכניסם אל הבית – אל רשות היחיד, אל מקום הקדושה. על ידי כך נעשים פירות אלו – עם ישראל, חייבים בתרומות ומעשרות, וזוכה המנהיג להיות "תרומה", לחיות מאה ועשרים שנה, ופטירתו תהיה על ידי הקב"ה בכבודו ובעצמו.

אותם ארבעת המנהיגים הנזכרים בספרי, זכו לרומם את צאן מרעיתם לנתקם מהאדמה – מהחומריות, ולהכניסם אל הבית – אל הקדושה, ומשום כך זכו להיות "תרומה" ולחיות מאה ועשרים שנה.

ואכן רבן יוחנן בן זכאי מקבל את הנהגת עם ישראל בתקופה הקשה ביותר לעם, אם קודם החורבן היה צריך להתמודד עם הסיקריקים אשר הביאו לרעב נורא על אנשי ירושלים, כאשר שרפו את האוצרות של שלשת העשירים: נקדימון בן גוריון, בן ציצית הכסת וכלבא שבוע. ולאחר מכן שימש כמנהיג בזמן חורבן בית המקדש וגלות ישראל. ובהחלטה גורלית של כניעה לאויב, הוא יוצא אל הקיסר הצר על ירושלים ומבקש ממנו להקים מרכז חדש את העיר יבנה, ובזה הוא הציל את המשך קיומה של התורה.

וכותב הרה"ק רבי צדוק הכהן מלובלין בספרו תקנת השבין (אות ט"ז) טעם למה נקרא שמה יבנה וז"ל: ועל שם זה נקרא יבנה שהם העוסקים בבנינו של עולם ובית השלישי שיבנה במהרה בימינו שלתכלית זה היה החורבן וכו'. ע"כ.

רבן יוחנן בן זכאי מבין שעתיד בית המקדש להיחרב, וכמובא במסכת יומא (ל"ט): ארבעים שנה קודם חורבן הבית לא היה גורל של השעירים ביום הכיפורים עולה בימין, ולא היה לשון של זהורית מלבין, ולא היה נר המערבי דולק, והיו דלתות ההיכל נפתחות מאליהן, עד שגער בהן רבן יוחנן בן זכאי אמר לו היכל היכל מפני מה אתה מבעית עצמך יודע אני בד שסופך עתיד ליחרב וכבר נתנבא עליך זכריה בן עדו (זכריה י"א, א') "פתח לבנון דלתיך ותאכל אש בארזיך".

משום כך רבן יוחנן בן זכאי בונה אלטרנטיבה לבית המקדש, ולכן הוא מבקש מקיסר רומי שלשה דברים

(גיטין נו:): תן לי יבנה וחכמיה ושושילתא דרבן גמליאל ואסוותא דמסיין ליה לרבי צדוק.

מדוע בחר בשלשת הדברים הללו?

שנינו במסכת אבות (פ"א מ"א) "על שלשה דברים העולם עומד על התורה ועל העבודה ועל גמילות חסדים", עד עתה, כל זמן שבית המקדש היה קיים, היו מתקיימים בו שלושת העמודים: תורה – לשכת הגזית היתה בבית המקדש, עבודה, היא עבודת הקרבנות. וכן "גמילות חסדים", שבית המקדש היה המקום שממנו השפיע הקב"ה את כל חסדיו מידו המלאה הפתוחה הקדושה והרחבה, בשביל העולם בכלל ושביל בני ישראל במיוחד. ביקש רבן יוחנן בן זכאי, כי אחר שחרב המקדש ועמודי עולם ירופפו צריך חיזוק לעמודים שהעולם עומד, והיינו יבנה זו "תורה" ורבי צדוק זו "עבודה תפילה" ושושילתא דרבן גמליאל שהיא שולטנות בית דוד כדפירש רש"י היא עמוד "החסד" שזאת בחינת דוד "חסדי דוד הנאמנים". וכן עניינו של הנשיא הוא לעזור ולסייע לעם ולצאן מרעיתו.

על פי דברינו שרבן יוחנן בן זכאי זכה להיות ממנהיגי עם ישראל, נבין את המעשה המובא במסכת ברכות (לד:): ושוב מעשה ברבי חנינא בן דוסא שהלך ללמוד תורה אצל ר' יוחנן בן זכאי וחלה בנו של ריב"ז, אמר לו: חנינא בני! בקש עליו רחמים ויחיה. הניח ראשו בין ברכיו ובקש עליו רחמים ויחיה. אמר רבי יוחנן בן זכאי: אלמלי הטיח בן זכאי את ראשו בין ברכיו כל היום כולו לא היו משגיחים עליו. אמרה לו אשתו: וכי חנינא גדול ממך? אמר לה: לאו אלא הוא דומה כעבד לפני המלך ואני דומה כשר לפני המלך.

והיינו יש צדיק שלא קיבל על עצמו את הנהגת העם, ולכן הוא בבחינת "עבד לפני המלך", נכנס על עניני הפרט וכל מיני בקשות קטנות, אבל יש צדיק שהוא מנהיג את העם, והוא "שר לפני המלך" נכנס רק על עניני הכלל והעניינים החשובים ביותר, ולכן גם כשהוצרך תפילה על בנו, מאחר שהוא בבחינת הפרט מסרה לרבי חנינא בן דוסא שהיה בבחינת עבד לפני

המלך, אבל רבן יוחנן בן זכאי הרי הוא כשר לפני המלך, ודאי נכנס ומבקש על כלל ישראל ובודאי תפילתו עשתה רושם בתור מנהיג הדור שמתפלל ומבקש על בני דורו.

בבניית יבנה וחכמיה, משמש רבן יוחנן בן זכאי מנהיג של שכול מחד ושל גאולה ותקומה מאידך, ולכן הוא מסוגל לתקן שתי תקנות הסותרות זו את זו, אחת המסמלת את הגלות והחורבן והשניה המסמלת על גאולה קרובה.

במשנה במסכת סוכה (דף מא.) אנו לומדים: "בראשונה היה לולב ניטל במקדש שבעה ובמדינה יום אחד. משחרב בית המקדש התקין רבן יוחנן בן זכאי שיהא לולב ניטל במדינה שבעה זכר למקדש". בזמן המקדש היו נוטלים את הלולב בבית המקדש כל שבעת ימי חג הסוכות ואילו בשאר חלקי הארץ יום אחד בלבד. סיבת הדבר היא על פי הכתוב בתורה: "ולקחתם לכם ביום בראשון, פרי עץ הדר", ואילו בהמשך כתוב: "ושמחתם לפני ה' אלוקיכם שבעת ימים", "לפני ה' אלוקיכם" – הכוונה במקדש. אחרי החורבן תיקן ריב"ז שיהיו נוטלים ארבעת המינים שבעה ימים זכר למה שהיה נהוג בזמן המקדש. הזיכרון מטרתו לשמר את מנהג המקדש בכל חלקי ארץ ישראל. כלומר, שעלולה הגלות להימשך זמן ארוך כל כך עד שישכחו שיש חיוב ליטול לולב שבעה ימים בבית המקדש.

אולם המשנה ממשיכה ומלמדת אותנו על תקנה נוספת של ריב"ז: "שיהא יום הנף כולו אסור". יום ההנף הוא יום הנפת העומר בט"ז בניסן. עד יום זה, שבו היו מניפים את העומר ומקריבים את מנחת העומר, אסור לאכול תבואה חדשה, שנקצרה מיבול השנה. כשבית המקדש היה קיים היו ממתנינים עד הקרבת קרבן העומר, ומיד אחרי ההקרבה היה מותר לקצור את התבואה החדשה ולאכול אותה. אחרי החורבן מדין תורה משעלה עמוד השחר של יום ט"ז בניסן מותר לאכול את התבואה החדשה. רבן יוחנן בן זכאי החמיר ותיקן שכל יום ט"ז אסור לאכול מהתבואה החדשה.

סיבת הדבר, "מהרה ייבנה המקדש". המקדש עתיד להיבנות, ואם נתיר לאכול תבואה חדשה מעלות השחר, יאמרו "בשנה שעברה אכלנו מעלות השחר", ולא ימתינו עד הקרבת המנחה במקדש. לכן עדיף להחמיר ולאסור לאכול כל יום ט"ז, וכשייבנה המקדש במהרה בימינו נקל ונאמר שניתן לאכול מעת הקרבת הקרבן. בתקנה זו טמונה אופטימיות נשגבה, כל יום אנו מצפים שייבנה בית המקדש.

ב. אמונתו של רבן יוחנן בן זכאי גם בזמן החורבן:

הירושלמי במסכת ברכות (פ"ב ה"ג דף יז.) מביא: שרבן יוחנן בן זכאי לא היו התפילין זזים ממנו, לא בימות הקיץ ואל בימות החורף, וכן נהג רבי אליעזר תלמידו אחריו. אולם רבי יוחנן בימות הקיץ היה מניח את שניהם, אבל בחורף מחמת הקור היה מניח רק תפילין של יד (כך היא גרסתו של הפני משה).

וצריך להבין מה הרמז בזה.

ונראה לומר, תפילין מסמלות על קבלת עול מלכות שמים ואמונה בה', וכמו שמצינו בברכות (ל:), שרבה ראה את אביי "קא בדח טובא", ופירש רש"י: "יותר מדאי, ונראה כפורק עול". תמה רבה על מעשהו של אביי. אמר לו אביי: "אנא תפילין מנחנא" – 'אני מניח תפילין'. ופירש רש"י את דבריו: "הם [התפילין] עדות שממשלת קוני ומשרתו עלי". אז נחה דעתו של רבה.

וכותב בספר מאיר עיני חכמים (מהדורא תניינא בסוף הספר דרוש על המשנה הראשונה של מסכת ברכות אות י"ד), שתפילין של יד שהיא האבר שבו האדם עושה את רוב פעולותיו, רומז על קיום המצוות במעשה בלי שום חקירות, היינו אמונה פשוטה, לעומת זאת, תפילין של ראש כנגד המא, רומז על אמונה בדרך חקירה והשגה.

התפילין מחזקים את אמונתו של האדם, וכמו שאנחנו אומרים בעת שכורד הרצועה סביב אצבעו, את הפסוקים (כמובא בחיד"א בצפורן שמיר סימן ב' סעיף ו', והשל"ה הקדוש כתב בספרו מצות תפילין עמ' ק"ט, שענין ג' הכריכות הם כנגד ג' פעמים קדוש, והוא סוד הקידושין על ידיהם מתייחדים שני דודים):

"וארשתיך לי לעולם, וארשתיך לי בצדק ומשפט ובחסד ורחמים, וארשתיך לי באמונה וידעת את ה'" (הושע ב', כ"א - כ"ב).

על פי זה יש לומר, ימי הקיץ בהם השמש מאירה וזורחת, מסמלים את הימים בהם החסד שולט בעולם, והכל מאיר וזורח לאדם. לעומת זאת, ימי החורף הקודרים, מסמלים על חשכות ועצב, על קשיים בדרכי החיים. ולכן רבי יוחנן בימי החורף, בימי החושך והסתר פנים, הוא מתקשה להשיג את האמונה דרך השגה וחקירה, ולכן הוא מניח רק תפילין של יד, היינו מאמין בדרך פשוטה, כי הוא חושש שמא יפול בספיקות באמונה בה'. לעומת זאת רבן יוחנן בן זכאי בגדלותו, מניח תפילין של ראש - אמונה בדרך השגה, גם בימי החושך, הוא יודע להתבונן ולראות כיצד ימי החורף שהם ימי חושך ועצב, הם בעצם מצמיחים ומשפיעים על ימי הקיץ המאירים. ובעצם אין כל רע כלל ח"ו.

ודוקא רבן יוחנן בן זכאי שהיה בזמן הקשה ביותר לעם ישראל, הוא מוכיח כי מתוך החושך ניתן לראות את האור והחסד. ואולי זה הביאור בדברי הגמרא ביומא נג: שבזמן חורבן בית המקדש, היו הכרובים מעורים זה בזה, להורות, שגם בזמן החורבן ניתן לראות את אהבה השוררת בין הקב"ה לעם ישראל.

הגמרא בסוטה (מה) אומרת, משחרב בית המקדש בטל השמיר ונופת צופים ופסקו אנשי אמנה מישראל, שנאמר "הושיעה ה' כי גמר חסיד וגו'..." אמר רבי יצחק: אלו בני אדם שהן מאמינין בהקב"ה, דתניא ר' אליעזר הגדול אומר כל מי שיש לו פת בסלו ואומר מה אוכל למחר, אינו אלא מקטני אמנה וכו'. והיינו, זמן חורבן בית המקדש, מחמת הקושי והשכול שהיה, גרם ש"פסקו אנשי אמנה מישראל", ולא היו הרבה שהצליחו להחזיק מעמד, ולהמשיך באמונתם בהקב"ה, ומול אותה רוח כפירה, עומד רבן יוחנן בן זכאי בעוז ודוגל באמונה בה' יתברך ומצהיר אני רואה את ה' בחוש.

מובא במסכת אבות דרבי נתן (פרק י"ד): כשמת בנו של רבן יוחנן בן זכאי נכנסו תלמידיו לנחמו. חמשת התלמידים שהיו לרבן יוחנן בן זכאי, כולם גדולי עולם, ארזי הלבנון. הראשון שבהם, רבי אליעזר הגדול. אבל תלמיד לא יכול לפתוח פיו, לפני שביקש רשות מרבו. שואל רבי אליעזר את רבן יוחנן בן זכאי: רצונך שאומר דבר אחד לפניך? אמר לו: אמור. אמר לו: האדם הראשון, היה לו בן, הכוונה להבל, מת הבל יותר נכון הוא נרצה, וקיבל תנחומים. שנאמר: "וידע אדם עוד את אשתו", התנחם האדם הראשון. גם אתה רבן יוחנן בן זכאי, תקבל תנחומים.

אמר לו רבן יוחנן בן זכאי: לא די לי צערי, אני מצטער בעצמי, הזכרת לי את צערו של האדם הראשון? זה נקרא תנחומים? אתה מוסיף לי צער על צער?

נכנס רבי יהושע בן חנניה, אשרי יולדתו, גם הוא רוצה לנחם. הוא אומר לרבן יוחנן בן זכאי: תרשה לי לומר? אמר לו: תאמר. אמר לו: איוב, היו לו בנים ובנות, מתו כולם ביום אחד, קיבל תנחומים שנאמר: "ה' נתן ה' לקח, יהי שם השם מבורך". גם הוא יקבל תנחומים. אמר לו: לא די שאני מצטער בצערי, מזכיר לי את צערו של איוב?

אחריו נכנס רבי יוסי. אמר לו: אומר? אמר: תאמר. אמר לו: אהרון הכהן, היו לו שני בנים גדולים, מתו שניהם ביום אחד וקיבל תנחומים. שנאמר: "וידום אהרון". אמר לו: לא די לי, אני מצטער בצערי, אתה מזכיר לי את צערו של אהרון הכהן?

אחריו נכנס רבי שמעון בן נתנאל. אמר לו: רבי, רצונך שאומר דבר אחד לפניך? אמר לו: אמור. אמר לו: דוד המלך, היה לו בן ומת, קיבל תנחומים, שנאמר: "וינחם דוד". אמר לו: לא די שאני מצטער, אתה מזכיר לי את צערו של דוד המלך? שוב מזכיר לו הבן הקטן שמת. דוד המלך כשהיה חולה, הוא בכה וצעק וישב על הרצפה, וכשמת הילד, פחדו לומר לו שהוא מת. אמרו: כשהוא היה חולה ככה עשה, נאמר לו שמת, אולי יאבד את עצמו לדעת? אמרו לו שמת, קם דוד המלך, התנחם. אמר לו שוב רבן יוחנן בן זכאי: שימו לב, כאן גדולי

עולם מדברים. אמר לו: למה אתה מזכיר לי את צערו של דוד המלך? למה אתה מוסיף לי צער על צער?
בסוף נכנס רבי אלעזר בן עזריה, ויש גורסים, רבי אלעזר בן ערך. אמר לו: אמשול לך משל, למה הדבר דומה? לאדם שהפקיד אצלו המלך פיקדון. בכל יום ויום היה בוכה צועק ואומר: אוי לי, מתי יצא ממני הפיקדון הזה? אף אתה, רבן יוחנן בן זכאי, היה לך בן, קרא תורה, קרא מקרא, קרא נביאים כתובים, למד משנה, למד הלכות, למד אגדות, נפטר מן העולם ללא חטא. יש לך לקבל תנחומים שהחזרת פיקדונך בשלום. אמר לו: רבי אלעזר בני, ניחמתני כדרך שבני אדם מנחמים. מה אמר לו, מה חידש לו, ובזה הוא מתנחם?

אלא הוא היסוד שאמרנו, ח"ו כשאדם עומד מול אובדן של אחד מבניו, עברו זה יום שחור, חושך ואפילה, בא רבי אלעזר ואומר שבעצם האדם הוא עיור הוא חושב שזה יום עצוב, להיפך אין לך יום שמח מזה, שכן מלך שנתן אבן יקרה לאדם וביקש, שישמור על הפיקדון, לבל יגנב. אמר לו האדם: מה אני אעשה בפיקדון הזה? אני מפחד. בא המלך ולקח את הפיקדון. אותו אדם שמח.

זה מה שבא ללמד את רבן יוחנן בן זכאי העיניים שלנו עוורות, מה שנראה לנו כצער אינו אלא שמחה.

וכמו שאמרו חז"ל (פסחים דף נ.ו): אמר דבי אחא בר חנינא: לא כעולם הזה העולם הבא, העולם הזה על בשורות טובות אומר "ברוך הטוב והמטיב" ועל בשורות רעות אומר "ברוך דיין האמת", לעולם הבא כולו הטוב והמטיב. וביאורו, שלעתיד לבוא יתגלה שאין רע כלל, כי כל דעביד רחמנא לטב עביד, ומה שנראה לנו רע אינו אלא מפני קוצר ראייתנו וקטנות הבנתנו. אז, באחרית הימים, יתגלה לעין כל איך כל "רע" בשעתו היה שיא הטוב האפשרי.

ג. רבן יוחנן בן זכאי משלב בין שמאי להלל:

פרק ראשון של מסכת אבות משמש לנו לגלות את סדר הדורות, כיצד התורה הקדושה עברה מדור לדור מרב אל תלמיד, ממושה רבינו אל יהושע ומיהושע לזקנים,

וכן הלאה. עד שמגיעים לתקופת הזוגות, והפרק מפרט לנו כיצד כל זוג היינו נשיא ואב בית דין קיבל מהזוג הקודם לו, החל מיוסי בן יעזר ויוסי בן יוחנן, שקיבלו מאנטיגנוס איש סוכו וכך כל זוג וזוג מעביר את התורה עד להלל ושמאי. אחרי הלל ושמאי ממשיכים לשושלתו של הלל שהם משמשים לנשיאי ישראל, רבן גמליאל, אחר כך שמעון בנו, עד שעוברים לפתיחת הפרק השני הוא: "רבי אומר (ר' יהודה הנשיא) איזוהי דרך ישרה שיבור לו האדם", ולאחר מכן רבן גמליאל בנו של רבי יהודה הנשיא.

לאחר מכן חוזרים שוב אחורה בסדר הדורות אל רבן יוחנן בן זכאי, והמשנה אומרת: "רבן יוחנן בן זכאי, קיבל מהלל ומשמאי". רבן יוחנן בן זכאי הוא התנא היחיד, שמופיע כיחיד שקיבל משניים.

יש לנו שניים שקיבלו משניים, כל זוג מקבל מהזוג הקודם, המבנה של פרק א' הוא: "יוסי בן יעזר – נשיא. יוסי בן יוחנן – אב בית – דין. וכך הלאה: יהושע בן פרחיה – נתאי הארבלי, הלל – שמאי, שמעיה ואבטליון. כך כל אחד מן הזוגות. יש נשיא, ויש אב בית – דין והם משמשים שניהם בשני תפקידים. ולפתע, משתנה הדבר אצל רבן יוחנן בן זכאי והוא מקבל משני הרבנים ביחד.

כדי ליישב שאלה זו, יש להוסיף ולדקדק דקדוק נוסף, בגמרא במסכת ראש השנה (לא:): נאמר: כל שנותיו של רבן יוחנן בן זכאי מאה ועשרים שנה. ארבעים שנה עסק בפרקמטיא (במסחר), ארבעים שנה למד, ארבעים שנה לימד."

ולכאורה, וכי מגיל קטנות החל רבן יוחנן במסחר? בודאי שאין לקרוא את החלוקה לשלוש פעמים ארבעים שנה כתיאור של השתלשלות כרונולוגית גרידא. קשה להאמין שרבי יוחנן בן זכאי היה תלמיד מגיל ארבעים עד גיל שמונים, ורק בגיל שמונים החל ללמד ולהנהיג. לדוגמה, במסכת סוטה (פרק ט' משנה ט') נאמר שארבעים שנה קודם חורבן בית המקדש רבן יוחנן בן זכאי מפסיק את דין "השקאת סוטה". ביטול

יישומו של דין מפורש בתורה מצריך בודאי כתפיים רחבות, ואם כן ארבעים שנה קודם החורבן רבן יוחנן בן זכאי איננו תלמיד אלא אחד מהמנהיגים, אם לא הגדול שבהם. בנוסף, ידוע שעשרים שנה לאחר החורבן רבן יוחנן בן זכאי עדיין פועל ביבנה, ואם כן לפי החשבון הכרונולוגי מגיעים במניין השנים לשישים שנות מנהיגות, ולא ארבעים. לפיכך, נראה לפרש שהמספר "ארבעים" מורה על שלימות.

וכך מצינו בחז"ל (עבודה זרה ה:): אין אדם עומד על דעת רבו עד ארבעים שנה, וכי בדיוק כעבור ארבעים שנה הוא עומד על דעתו?! אלא המספר ארבעים מורה על שלימות, שהתלמיד ישיג את דעת רבו רק לאחר שיגיע לשלמותו. כמו כן מצינו "ארבעים יום ליצירת הולד", וכן כותב הרבי ר' אלימלך מליז'ענסק זי"ע ב"צעטיל קטן" (אות ט"ז) וז"ל: האדם לא נברא בעולם רק לשבר את הטבע, לכן ירזז את עצמו לתקן מידותיו ... כגון מי שנולד בטבע של עקשנות ישבר את טבעו מ' יום רצופים לעשות דוקא להיפך ממה שיעלה במחשבתו, וכן מי שבטבע עצל ירגיל את עצמו מ' יום רצופים לעשות כל דבר בזריזות, הן בהולך לשכוב על מיטתו הן לקום בבוקר ממשכבו הן בזריזות לבישת בגדים ונטילת ידיים ולנקות את גופו, ולילך בזריזות לבהכ"נ תיכף אחר קומו מהספר וכיוצא בהן. וכן מי שטבעו ביישן מהחלק של בושה רעה, ירגיל את עצמו מ' יום להתפלל דוקא בקול רם וכח תנועת אבריו ולקיים כל עצמותי תאמרנה, ולברך על התורה בקול רם, עד שיעזרהו מן השמים להסיר הבושה הרעה ממנו. וכן מי שאמרי פיו אינם עולים יפה ומסודר מחמת הרגל טבעו וכלי הדיבור שלו, ירגיל את עצמו מ' יום להטות אזנו לדיבורים היוצאים מאליו, הן במילי דעלמא והן במילי דשמיא, הן בשעת הלימוד כי הרגל של כל דבר נעשה שלטון. וכן מי שטבעו אינו מתמיד בלימודו, ירגיל את עצמו גם כן מ' יום וילמוד יותר מהרגל שלו, ויסתכל בכל פעם קודם הלימוד בצעטיל קטן שלי, ומשם ואילך

מן השמים יעזרוהו להיות מוסיף והולך בשבירת מדות הרעות עד תומם. עכ"ל.

נמצא כי עבודה של ארבעים יום מביאה את האדם לשלמותו.

כך גם "ארבעים שנה" הנזכרים אצל רבן יוחנן בן זכאי, באים להורות על שלמותו הן בעבודת המסחר הן בלימודיו כתלמיד והן בהנהגתו את העם.

במסכת סוכה (נח.) מובאים תיאורים במעלתו הנשגבה של רבן יוחנן בן זכאי: "אמרו עליו על רבן יוחנן בן זכאי שלא הניח מקרא ומשנה וכו', מימיו לא שח שיחת חולין, ולא הלך ארבע אמות בלא תורה ובלא תפילין ולא קדמו אדם בבית המדרש ולא ישן בבית המדרש לא שינת קבע ולא שינת עראי ולא הרחר במבואות המטונפות ולא הניח אדם בבית המדרש ויצא, ולא מצאו אדם יושב ודומם אלא יושב ושונה ולא פתח אדם דלת לתלמידיו אלא הוא בעצמו".

הקביעות "מימיו לא שח שיחת חולין ולא הלך ארבע אמות בלא תורה ובלא תפילין" לצד: "לא קדמו אדם בבית המדרש ולא הניח אדם בבית המדרש ויצא" מתארות אדם המקדיש את כל זמנו, ימים כלילות, לבית המדרש. שבחים אלו עומדים בסתירה לאמור לעיל - שרבי יוחנן עסק בסחורה - וגם למתואר במסכת ברכות (יז.), שלא הקדימו אדם בשלום מעולם ואפילו נכרי בשוק. כלומר, בשעה שפנה לשלום לנכרי הפסיק מלימודו.

ככל הנראה, רבן יוחנן בן זכאי מורה על שלימות הן בענייני רוחניות של לימוד התורה והן בענייני גשמיות של מסחר והתעסקות בחיי העולם הזה.

והנה, יש לומר כי בזו היתה שונה הנהגתם של הלל ושמאי, שמאי היה בהנהגה של "שמים", לבין הלל שהנהגתם היתה ארצית ושל חיי העולם הזה.

וכפי שמבאר את הדברים המלבי"ם (תחילת פרשת חוקת) וז"ל: "שמאי היה אומר על כל בהמה נאה 'זו לשבת' והלל היה אומר ברוך ה' יום יום, ששמאי היה פורש את עצמו מענייני העולם לגמרי ועסק רק בצרכי השבת

שמורה על השבת הגדול שהוא עולם הבא, כמו שכתוב מי שטרח בערב שבת יאכל בשבת, ולא נהנה מהעולם רק מה שהוא הנאה רוחנית שהיא ענין השבת. והלל היתה דעתו, שאין לעזוב את העולם לגמרי והיה אומר: "ברוך ה' יום יום".

ובדרך זו הוא מפרש את מחלוקתם במסכת עירובין (יג): אם נוח לאדם שנברא או שלא נוח לאדם, וז"ל: שמאי והנמשכים אחריו היה דרכם למאוס בעולם הזה ולעזוב כל מיני החומר, והלל והנמשכים אחריו היו אומרים שאין לעזוב את העולם. וכבר אמרו שבית שמאי ובית הלל נחלקו "אם טוב לו לאדם שנברא משלא נברא", כי ב"ש קצו בעולם הזה ורעותיו ומאסו בו והשתדלו תמיד להפשיט הנפש מן הגוף, והיו אומרים שטוב היה לו לאדם אם לא היה נברא לחיות עם הגויה שהושמה הנפש במאסרו לרעתה".

ומסיים המלבי"ם ואומר שמטעם זה לעתיד לבוא שנהפוך כולנו לחיות חיים עליונים ושמיימים, תהא הלכה כבית שמאי וז"ל: "וכבר כתב האריז"ל שמה שאין הלכה כב"ש וכרשב"י הוא מפני גודל מעלתם שלא עסקו בתורת העוה"ז כלל רק בתורת עולם האצילות, כי התורה מתפשטת בכל עולם ועולם, והם נפרדו מן העוה"ז ועסקו בתורת השכליים הנפרדים והתורה כפי סודותיה בעולמות העליונים הלכותיה משונים מכפי ענינה בעולם הגופים. ואמרו שבשמים פוסקים כב"ש וכרשב"י ושכן יפסקו ההלכה לעתיד לבוא, כשיתפשטו הנפשות מן הגופים, שאז תהיה ההלכה למטה כמו שהוא בעולם העליון, ועל זה נאמר ישעיה (נ"א, י"ד) "כי תורה חדשה מאתי תצא", שתהיה התורה למטה כמו שהיא עתה למעלה" עכ"ל המלבי"ם. כלומר, שיטתו של שמאי היא שעל האדם מוטל לפרוש מכל חיי החומר ולחיות חיי פרישות והתנזרות מן העולם הזה, ומאידך שיטתו של הלל היא הפוכה לגמרי, שהאדם מחוייב לחיות את חיי גופו ולספק לו את צרכיו.

ונחלקו בזה האמוראים, כמו שמצינו בתענית (יא): אמר שמואל: כל היושב בתענית נקרא חוטא, סבר כי האי תנא דתניא רבי אלעזר הקפר ברבי אומר: מה תלמוד לומר "וכפר עליו מאשר חטא על-הנפש" (וי, י"א)? וכי באיזה נפש חטא זה? אלא שציער עצמו מהיין. והלא דברים קל וחומר, ומה זה שלא ציער עצמו אלא מן היין נקרא חוטא, המצער עצמו מכל דבר ודבר על אחת כמה וכמה. רבי אלעזר אומר: נקרא קדוש, שנאמר "קדוש יהיה גדל פרע שער ראשו", ומה זה שלא ציער עצמו אלא מדבר אחד נקרא קדוש, המצער עצמו מכל דבר על אחת כמה וכמה.

מחלוקת זו נמשכת גם אצל הראשונים, שכן הרמב"ם כותב בחריפות נגד הרעיון שיש יתרון רוחני כלשהו בהתרחקות מן העולם החומרי (הלכות דעות פ"ג, ה"א): שמא יאמר אדם, הואיל והתאוה והכבוד וכיוצא בהם דרך רעה הן ומוציאין את האדם מן העולם, אפרוש מהן ביותר ואתרחק לצד האחרון, עד שלא יאכל בשר ולא ישתה יין ולא ישא אישה ולא ישב בדירה נאה ולא ילבש מלבוש נאה אלא את שק הצמר הקשה כמו שעושים כוהני עובדי הכוכבים. זו דרך רעה ואסור לילך בה, ומהלך בדרך זו נקרא חוטא, שהרי נאמר בנזיר "וכיפר עליו מאשר חטא על הנפש". אמרו חכמים, מה אם נזיר שלא פירש אלא מן היין צריך כפרה, המונע עצמו מכל דבר ודבר על אחת כמה וכמה. לפיכך, ציוו חכמים שלא ימנע אדם עצמו אלא מדברים שמנעתו התורה בלבד. ולא יהא אוסר עצמו בנדריים ובשבועות על דברים המותרים. כך אמרו חכמים, לא די לך מה שאסרה תורה ואתה אוסר עליך דברים אחרים! ובכלל זה אלו שמתענים תמיד, אינן בדרך טובה, ואסרו חכמים שיהא אדם מסגף עצמו בתעניות.

אולם הרמב"ן חולק על כך, והוא מפרש מה הסיבה שהנזיר צריך להביא קרבן חטאת, אין זה משום החטא שבנזירות, אלא להיפך, על שמפסיק את הנזירות (נשא ו, י"ד) וז"ל: וטעם החטאת שיקריב הנזיר ביום מלאת ימי נזרו, לא נתפרש. ועל דרך הפשט כי האיש הזה חוטא

נפשו במלאת הנזירות, כי הוא עתה נזור מקדושתו ועבודת השם, וראוי היה לו שיזיר לעולם ויעמוד כל ימיו נזיר וקדוש לאלהיו, כענין שאמר (עמוס ב', י"א) ואקים מבניכם לנביאים ומבחורכם לנזירים, השוה אותו הכתוב לנביא, וכדכתיב (לעיל פסוק ח') כל ימי נזרו קדוש הוא לה' והנה הוא צריך כפרה בשובו להיטמא בתאוות העולם.

דברים אלו משלימים את דבריו של הרמב"ן במקום אחר. בפרשת קדושים, אומר הרמב"ן דברי יסוד בהגותו והשקפתו על התורה (קדושים י"ט, א'): קדושים תהיו – הוו פרושים מן העריות ומן העבירה, שכל מקום שאתה מוצא גדר ערוה אתה מוצא קדושה, לשון רש"י. אבל בתורת כהנים (פרשה א ב) ראיתי סתם, פרושים תהיו. וכן שם (שמיני פרק יב ג), והתקדשתם והייתם קדושים כי קדוש אני, כשם שאני קדוש כך אתם תהיו קדושים, כשם שאני פרוש כך אתם תהיו פרושים: ולפי דעתי אין הפרישות הזו לפרוש מן העריות כדברי הרב, אבל הפרישות היא המוזכרת בכל מקום בתלמוד, שבעליה נקראים פרושים: והענין כי התורה הזהירה בעריות ובמאכלים האסורים והתירה הביאה איש באשתו ואכילת הבשר והיין, א"כ ימצא בעל התאווה מקום להיות שטוף בזמת אשתו או נשיו הרבות, ולהיות בסובאי יין בזוללי בשר למו, וידבר כרצונו בכל הנבלות, שלא הוזכר איסור זה בתורה, והנה יהיה נבל ברשות התורה... ולא ישמש אלא כפי הצריך בקיום המצוה ממנו. ויקדש עצמו מן היין במיעוטו, כמו שקרא הכתוב הנזיר קדוש, ויזכור הרעות הנזכרות ממנו בתורה בנח ובלוט. עכ"ל.

ישנו מצב שהאדם יכול לחטוא או לבצע דברים שאינם אסורים ועדיין להישאר ברשות התורה. התורה נתנה מסגרת, אולם אפשר להתפלפל ולעשות כל מיני דברים ועדיין לא לעשות עברות. אדם כזה מכונה ע"י הרמב"ן: "נבל ברשות התורה", עדיין לא חטא אולם נבל הוא.

בדרך זו תתבאר מחלוקת נוספת של בית שמאי ובית הלל במסכת חגיגה (יב:), תנו רבנן: בית שמאי אומרים:

שמים נבראו תחלה ואחר כך נבראת הארץ, שנאמר "בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ". ובית הלל אומרים: ארץ נבראת תחלה ואחר כך שמים, שנאמר "ביום עשות ה' אלהים ארץ ושמים". וכו'.

אולם בזה מצינו שיטה שלישית: וחכמים אומרים: זה וזה כאחת נבראו, שנאמר (ישעיהו מ"ח) "אף ידי יסדה ארץ וימיני טפחה שמים קרא אני אליהם יעמדו יחדו". כלומר חכמים אומרים שיש דרך נוספת והיא לשלב בין השיטות, היינו "שביל הזהב" – דרך האמצע, מצד אחד אין לאדם לפרוש עצמו לגמרי מחיי העולם הזה, אלא לשלב בין הדברים, מחד יאכל וישתה אבל רק כדי צרכו, אולם מאידך להביא לשלמות רוחנית וכשעוסק בענייני תורה ומצוות לשכוח מגופו ומרצונותיו, ולחיות חיים שמימיים.

וכמו שמצינו בדברי רבינו יונה על המשנה באבות (פ"ב מט"ו) רבי טרפון אומר היום קצר והמלאכה מרובה. ופירש רבינו יונה, היום קצר – אלו ימותיו שהם קצרים, "והמלאכה מרובה" כנגד התורה שהיא מרובה וכו'. והו שאמרו (שמו"ר מז ז) אותם ארבעים יום שעמר משה רבינו ע"ה בהר סיני לא ישן. משל למלך שאמר לעבדו מדוד זהובים מכאן ועד למחר וכל מה שתמדוד יהי' שלך, היאך ישן והלא באותה שעה יפסיד כמה וכמה?! כך אמר משה אם אישן כמה מרגליות מדברי תורה אפסיד כו' עי"ש ומבואר מכך, דמשה רבינו היה צריך לישון באותם הימים הוא לא נהפך למלאך, אלא דלא ישן כדי שלא להפסיד זמן של לימוד התורה הקדושה.

וכך היה מבאר מרן הרב שך זצוק"ל כמובא בספרו מחשבת מוסר (ח"א עמ' שכ"ו) שביאר את דברי משה רבינו שאמר "לחם לא אכלתי וגו'", שאם אמנם לא היה צריך לאכול מה יש לו להתלונן שלא אכל ולא שתה? אלא שבאמת הוא צם ארבעים יום מה שאין אפשרות לעשות כן בעולם הזה, אבל למעלה היה מסוגל לזה כמו שאמרו ביבמות (עא:): "זנתיה אישתא" ופירש רש"י: החולי זן את החולה.

וכך משה רבינו מסר את עצמו בכח אהבת התורה והרצון ללמוד ולנצל כל רגע וע"י חום של אהבת התורה היה

בכוחו לחיות ללא אכילה וכך באמת צם ארבעים יום. עיי"ש.

רבן יוחנן בן זכאי היתה לו דרך יחודית לשלב את דרכם של שמאי – שמים ודרכם של "הלל" – חיי העולם הזה. לפיכך נאמר אצלו "קיבל משמאי והלל".

ד. רבן יוחנן בן זכאי כנגד יעקב אבינו:

הסבר נוסף מה הפירוש "רבן יוחנן בן זכאי קבל מהלל ומשמאי", מובא בזוה"ק (פרשת פינחס דף רמה.) וז"ל: הלל ושמאי דאתון חד מסטרא דרחמי וחד מסטרא דדינא, דאינון חסד וגבורה דרגין דאברהם ויצחק. ע"כ. כלומר, הלל מסמל את מידת החסד ואילו שמאי מסמל את מידת הגבורה.

ומצינו במדרש (בר"ר א, כא) שרבי שמעון בר יוחאי כינה את הלל ושמאי "אבות העולם", וזאת משום, שהם כנגד אברהם אבינו ויצחק אבינו. ואילו מידת התפארת היא קו האמצע המכריע בין החסד והגבורה, ויש בו משניהם ביחד והמיזוג ביניהם יוצר רחמים, והרב משה דוד וואלי זצוק"ל מביא לזה רמז יפה: כאמור הרחמים מורכבים מחסד מידתו של אברהם ומגבורה מידתו של יצחק, ושניהם רמוזים במילה רחמים, החלק הראשון 'רח' גימטריא 'יצחק'. החלק השני 'מים' ביטוי לחסד של אברהם. ויעקב אבינו שהוא מאחד את אברהם ויצחק, היה כנגד מידת התפארת.

רבן יוחנן בן זכאי "קיבל מהלל ושמאי", היינו הוא שילוב של מידת החסד של הלל עם מידת הגבורה של שמאי, והיינו שהוא כנגד יעקב אבינו מידת התפארת. משום כך ביום פטירתו פונים תלמידיו אל רבן יוחנן בן זכאי ומכנים אותו (ברכות כח.): "נר ישראל עמוד הימיני פטיש החזק", היינו "נר ישראל" הוא בחינת ישראל הוא יעקב שהיא מידת התפארת, ולכן הוא גם "עמוד הימיני" כנגד מידת החסד שהיא בימין. ו"פטיש החזק" כנגד מידת הגבורה.

נמצא כי בזמן חורבן בית המקדש וגלות ישראל, קם רבן יוחנן בן זכאי אשר הוא ממשיך דרכו של יעקב, אביהם של ישראל, והתחיל את תהליך גאולתם של ישראל.

החתם סופר כותב בספרו תורת משה (חומש דברים, ענייני ט' באב) כתב וז"ל: וי"ל הנה המלאך מתאבק עם יעקב בלילה

הוא הס"ם אשר בעלות השחר בט' באב הגיע זמנו ש' ס"ם לומר שירה על תקיעת כף יעקב ויעקב ברח מלבן ערב ראש חודש אב ואחר ז' ימים השיגו לבן הוא ו' אב ובלילה נגהי ז' אב בא מלאך אל לבן בחלום וביום ז' אב כרתו ברית יעקב עם לבן זה עם זה ונענש יעקב כמו שכתב הרמב"ן פרשת וישלח, שמשום זה "וירא ויצר לו", על שכרת ברית עם לבן. ובו ביום ז' אב גרם יעקב שנכתבו בתורה שתי תיבות בארמית: "יגר שהדותא", והכניס קצת קליפה לקדושה, על כן בו נכנסו גויים להיכל הקליפה למקום קדוש. "וישכם בבקר" ח' אב ושלח מלאכים וירא ויצר וילן שם בליל ט' באב ויתאבק עם המלאך, וביום ט' באב השתחוה ז' השתחוואות לעשו ושוב נשקו והשלים עמו תם עונך בת ציון פקד עונך בת אדום, ואותו יום ט' באב יען הוא יום תקיעת ירד יעקב, על כן הצליח מעשה שטן ששמעו אל המרגלים והתלוננו ואמרו: "נתנה ראש ונשובה מצרימה", והיות יום שליטת מידת הדין שהגיע זמנו של ס"מ לשירה, על כן חרה אף ה" ויקצוף וישבע, אבל ביום המחרת פסק כוחו של ס"מ על כן בכו והתחרטו ואמרו, נעלה ונלחמה, אך כבר היה גזר דין שעמו שבועה ולא נקרע וכו'. ע"כ.

ומתבאר, כי כל גרימת החורבן ביום תשעה באב היתה מחמת שיעקב אבינו השלים עם לבן הרשע וכרת ברית עמו, אף רבן יוחנן בן זכאי אשר הוא ממשיך דרכו של יעקב אבינו ובחינתו, אומרת הגמרא בגיטין (נח.), לאחר שהוא ביקש מקיסר רומי את "יבנה וחכמיה", קרי עליה רב יוסף ואיתימא רבי עקיבא (ישעיה מ"ד, כ"ה) "משיב חכמים אחר ודעתם יסכל", איבעי למימר ליה לשבקינהו הדא זימנא והוא סבר דלמא כולי האי לא עביד (רש"י: דלישבק לירושלים לא עביד ליה ואשתכח דאפי' הצלה פורתא, לא עבדי הלכך בעינא מיניה הא דתיהוי הצלה פורתא).

כלומר, ההשלמה עם הגוי, היא שוב הביאה את חורבן בית המקדש בתשעה באב.

רבן יוחנן בן זכאי מקים את "כרם ביבנה", לא סתם בחר את השם "כרם", לרמז על מה שאומר הנביא ישעיה (ה', ז') "כי כרם ה' צבאות בית ישראל", על הקמת עם ישראל וצמיחת גאולתו, בביאת גואל צדק במהרה אמון.